

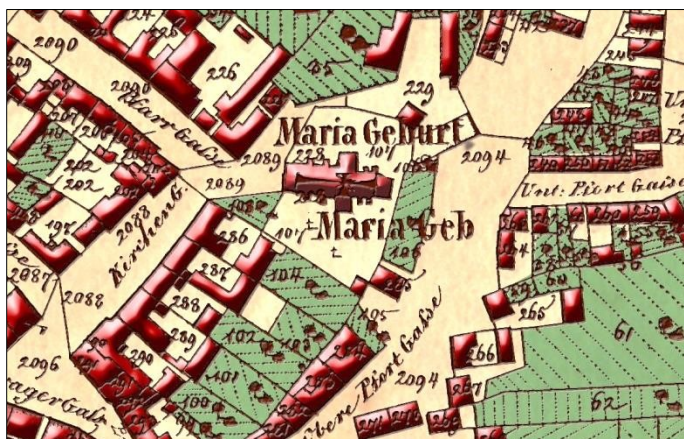

Okolí Nového Strašecí ve středověku

Počátkům středočeského menšího města Nové Strašecí, založeného ke konci první třetiny 14. století, již byla věnována jistá pozornost.¹ Mnoho otázek však stále zůstává bez odpovědí. Podobně na tom jsme se zpracováním bezprostředního okolí, kde vzniklo několik pozoruhodných sídel a lokalit. V této práci tak budeme vlastní teritorium Nového Strašecí spíše obcházet a pokusíme se zamyslet nad tím, jak vypadalo zdejší okolí v době před vznikem města. Sledujeme totiž jasný cíl:

Stále nemáme vyřešenu otázku, co se nacházelo na místě Strašecí před čtrnáctým stoletím, než došlo k plánovitému založení hlavního náměstí. Lze vyslovit domněnku, že ve starší době se tu již osídlení nacházelo, avšak situovali bychom jej do oblasti kostela, snad směrem k dnešnímu Žižkovu náměstí. Kostel tak představoval přirozené centrum předlokační návsi a jeho poloha se nezměnila ani tehdy, když ve třetině 14. století vzniklo opodál současné město a samotný svatostánek byl znovu vystaven z kamene, jak dokládá dochované zdivo kněžského žiště.²

Jestli se na místě Strašecí již ve 13. století nacházela ves s kostelem, jak se tato lokalita jmenovala? Proč o ní nic nevíme z písemných pramenů? Je to kvůli neznámému názvu? A jak tehdy vypadalo okolí? Bylo osídlené? Vyskytovaly se tam vesnice? Jak se jmenovaly?³

Oblast kolem kostela v Novém Strašecí, kde předpokládáme nejstarší, předlokační osídlení (Stabilní katastr, 1841)

Přemyslovský lovecký hvozď

Ve třináctém věku se na místě přemyslovského loveckého hvozdu rozvíjelo křivoklátské panství, které zasahovalo na území budoucího Strašecí.⁴ Za krále Václava I. (1230–1253)

vyrostl zeměpanský hrad **Křivoklát**. Jeho výstavba byla tak zásadní, že archeologové dodnes s velkými obtížemi pátrají po tom, co se na místě hradu před polovinou 13. století nacházelo. Z písemných pramenů totiž víme o existenci Křivoklátu již z období kolem roku 1110, kam jeho první známou přestavbu zasadil Kosmas.⁵ Tehdy vévodil loveckému hvozdu **zbečenský** knížecí dvorec, avšak s růstem významu Křivoklátu jeho význam upadl a dvorec později zanikl. Ves s kostelem si však nadále udržela v regionu významné postavení.⁶

Co se týče prvních hradišť a jejich úlohy v raném středověku, tak hluboko sestupovat nebudeme. Nicméně připomeňme, že nedaleko uvedeného regionu se nacházelo již v 10. století pevně budované hradiště **Libušín**, které mělo zřejmě i správní funkci a střežilo tehdejší okraj přemyslovského panství, snad i s obchodní cestou. Uvedený okraj si můžeme propojit s linií Libušín – Zbečno – **Tetín**, jehož zbytky se nacházejí nedaleko Berouna. Severně od sledované oblasti směrem na Lounsko se rozkládalo hradiště **Dřevíč**. Tomu současní archeologové přisuzují nemalý význam a jeho počátky posouvají dále do minulosti.

Třinácté století je dobou velké kolonizace a zakládání nových sídel – dvorců, vsí i měst. Ale také dalších hradů. V polovině 13. století staví Václav I. pevný **Týřov**, který střežil obchodní stezku překračující pod hradem řeku Berounku. Pravděpodobně v téže době vzniká i **Jivno**, situované nad Klíčavou v dnešní Lánské oboře. V oblasti mezi Rakovníkem a Lišany vyrostl někdy na počátku uvedeného věku hrad **Hlaváčov**, o jehož úloze a významu se vedou spory. Severní okraj Křivoklátska ohraničil tehdy hrad **Džbán** s opevněním podobného typu, jako najdeme na Týřově. Zmínit lze i malý královský hrádek **Jenčov**, nacházející se za Lány směrem na Nižbor. Ten mohl vzniknout snad někdy kolem roku 1300 nebo o něco málo dříve. Všechny uvedené hrady náležely králi.⁷

Na severu regionu se rozvinulo šlechtické sídlo, snad tehdy ještě tvrz, ve **Smečně**, kde k roku 1252 doložíme Boleslava ze Smečna, syna Bořity z Ředhoště.⁸ Budoucí panství dosáhne až k Lánům a k Rynholci a bude sousedit s Křivoklátskem.

Od 10. století se tedy situace změnila. Se stavbou a s úlohou uvedených sídel vyvstává otázka jejich zázemí. Při postupu kolonizace se zde usazovalo zemědělské a řemeslnické obyvatelstvo, které rozvíjelo svou každodenní práci, bez níž by civilizace se svými rostoucími nároky brzy skončila. Dosud nevyřešená je totiž záležitost ekonomického a správního fungování rodícího se křivoklátského panství, kde se postupem času prosadil tak zvaný **manský systém**. Manové patřili k drobné šlechtě služebně vázané na Křivoklát. Zajišťovali obranu a provoz dominia i jeho hradů. Dříve se mělo za to, že manský systém vznikl už za posledních Přemyslovců, někdy v době Přemysla

¹ F. VACEK, *Dějiny města Nového Strašecí*, N. Strašecí 1930, zvl. s. 8nn.; J. ČERNÝ, *Mají od starodávna na pečeti hlavu člověčskou*, N. Strašecí 2013, zvl. s. 11–56, 97–102; J. ČERNÝ, *Nejstarší zmínka o našem městě*, *Novostrasečský měsíčník* 20, únor 2016, s. 18–19.

² E. VOLFOVÁ, *Nové poznatky ke stavebnímu vývoji kostela Narození Panny Marie v Novém Strašecí*, *Památky středních Čech* 8/2, 1994, s. 1–9.

³ Tématem se na celozemské úrovni zabývá: J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro přemyslovské epochy*, Praha 2014.

⁴ J. ČERNÝ, *Město Nové Strašecí ve vztazích ke křivoklátské vrchnosti* [online, 2021]. Dostupné z: <http://www.jblack.cz>.

⁵ KOSMAS, *Kronika Čechů*, Praha 2011, kniha třetí, kap. XXXV, s. 176 a s. 244, pozn. č. 235 (*Krivoplat in silva iuxta fluvium Msam*).

⁶ Základní literatura k tématu viz J. ČERNÝ, *Město Nové Strašecí ve vztazích ke křivoklátské vrchnosti*, c. d. Nověji se v populární rovině k problematice vyjádřila publikace: V. RAZÍM a kol., *Přemyslovské Křivoklátsko. 900 let hradu Křivoklátu*, Praha 2010 (viz tam další literatura).

⁷ Problematice se ve svých četných pracích věnovali dva vzájemní oponenti Tomáš Durdík a Vladislav Razím. Výčet těchto studií a encyklopedických přehledů zde podávat nebudeme.

⁸ Cit. viz níže.

Otakara II. Novější výzkumy však ukazují až na dobu Jana Lucemburského, tedy na první polovinu 14. století.⁹ Zbývá otázka, jak bylo panství do té doby organizováno.

Drobná šlechta byla vždy určující. Na celém Křivoklátsku se neprosadil žádný významný šlechtický rod ani žádné velké šlechtické sídlo. Feudálové sídlili na tvrzích nebo drobných hrádcích a mohli držet několik málo vesnic. Zásadní převahu si udržel panovník, který celý lovecký hvozď považoval za svou soukromou doménu. Samozřejmě že jednotlivé části majetku zastavoval nebo jimi obdarovával své služebníky a oblíbence.¹⁰

Přemyslovské hradiště Libušín u Kladna

První vsi v regionu

Kolonizace se šířila od Prahy podél Berounky ke Zbečnu a následně i dále. Tento směr je logický a svědčí o něm další skutečnosti. Například pozoruhodný je název obce **Roztoky**, kde se stýká Rakovnický potok s Beroučkou. Že se ves nepojmenovala Ústí, může dokládat postup kolonizace proti proudu řeky.¹¹

V této oblasti doložíme i první vsi Křivoklátska, vzniklé do závěru třináctého století. Jde o tak zvané předlokační období, než na počátku 14. věku dorazila nová vlna plánovitého zakládání podle emfyteutického práva. Ve starší době nacházíme **Bratronice**, vzniklé snad již ve století dvanáctém (a problematicky doložené k roku 1227, resp. 1228).¹² Následovaly **Běleč** a **Sýkořice**. V tomto časném období jsou zmiňovány i **Nezabudice**, **Šlovice**, **Milostín**, nejspíše **Lašovice** a další. Na severu Křivoklátska je k roku 1228 poprvé zmíněn **Kounov** (*Cuno de Cunowe*),¹³ níže máme k roku 1233 uvedeny **Senomaty**, u Berounky pak roku 1239 **Skryje**.¹⁴ Ve třináctém století již existovaly **Slabce** nebo **Panoší Ujezd**, kde doložíme románské kostely, avšak písemné prameny zaznamenaly samotné vsi až později. Množství sídel ve 13. století roste.

Abychom se přiblížili k naší oblasti, začít musíme i s osídlením v blízkém okolí. V roce 1227 se objevuje **Srbeč**, roku 1252 **Lišany**, **Rakovník** a **Smečno**, roku 1283 **Tuchlovice**, **Honice** a **Srby**. V některých obcích se nacházel farní kostel, což dokládá jistý význam těchto lokalit.¹⁵

⁹ M. LAŠŤOVKA, *Křivoklátská léna v době předhusitské*, Středočeský sborník historický 21, 1995, s. 44–66.

¹⁰ J. ČERNÝ, *Město Nové Strašecí ve vztazích ke křivoklátské vrchnosti*, c. d.; V. RAZÍM a kol., *Přemyslovské Křivoklátsko*, c. d.

¹¹ T. DURDÍK, *Nejbližší zázemí hradu Křivokláta*, *Archaeologia historica* 24, 1999, č. 1, s. 263–271.

¹² RMB I, č. 723, s. 336; CBD II, č. 378, s. 422 (přesné citace těchto známých edic neuvádíme).

¹³ CBD II, č. 310, s. 308.

¹⁴ RMB I, č. 979, s. 455; CBD III/1, č. 54, s. 54.

¹⁵ Soupis odkazů na první zmínky o uvedených obcích publikované v edicích RBM a CBD viz V. RAZÍM a kol., *Přemyslovské Křivoklátsko*, c. d., s. 33, pozn. č. 94. Odkazy na vsi, kterých si všimneme podrobněji, uvádíme níže.

Lišany, vysazené o něco později, vstoupily do písemných pramenů 12. dubna 1252, kdy tam král Václav I. vydal listinu vyšehradské kapitule. Aktu přihlíželi přední hodnostáři. Jak už uvedl Václav Kočka, lze očekávat, že tyto Lišany nemůžeme považovat za pouhou ves, ale že tam byl buď významný dvorec, nebo se tímto názvem označovala lokalita přímo vázaná na královský Hlavačov.¹⁶ K lokaci vsi došlo až později.

Ve stejné době vstupuje do pramenů **Rakovník**. Uvedený jej máme poprvé v listině krále Václava I. z 1. února 1252, v níž panovník nařídil, že poddaní plaského kláštera nesmějí být poháněni před soudy v Plzni, ve Stříbře (*in Misa*) a v Rakovniku (*in Racovník*).¹⁷ V rámci sledované oblasti byl Rakovník jediné sídliště městského typu. Jeho vztah k Hlavačovu je bohužel zahalen tajemstvím, avšak souvislost tu jistě byla.

Z Rakovníka a Lišan vedla silnice směrem na Tuchlovice a dále na Prahu. Procházela pod Strašecím v oblasti pozdějšího Pecínova. Snad tudy prchal král Jindřich Korutanský, když opouštěl naše země po převzetí moci Janem Lucemburským. Podle Zbraslavské kroniky projížděl lokalitou Pec nedaleko Křivokláta (*Pecz circa Purgilinum*).¹⁸ Ke ztotožnění této Pece s místem budoucího Pecínova však chybí doklady.

Tuchlovice máme poprvé zapsány v listině vydané dne 28. srpna 1283. Spolu s nimi jsou zde jmenovány **Honice** a **Srby** (*de villa Tuchowlitz et duabus villis Hoynicz et Zerbi*).¹⁹ Listinu vydal v Praze Jan z Michalovic a uvedl v ní, že českému králi Václavovi II. postupuje zmíněné tři vsi se všemi právy a s jejich příslušenstvím. Jan z Michalovic byl významný český šlechtic a králův oblíbenec. Další vsi z našeho regionu zde již uvedeny nejsou, nicméně zápis tří sousedních lokalit v jednom dokumentu umožňuje bezpečně identifikovat to, že se jedná o dané vesnice ze sledované oblasti.

Zajímavá je nejstarší zmínka o **Srbech** již ze 13. století. Díky tomu můžeme vznik vsi přisoudit důsledkům kolonizace, tedy příchodu obyvatel ze Srbska. Na mysl máme Lužické Srby na severu, situované převážně na území dnešního Saska. Tomu napovídá i podobný název vsi **Srbeč**, který se poprvé vyskytuje už k roku 1227 (*Scribci*), i když v listině označené jako falzum.²⁰ Podobná jména vsí nejsou u nás neobvyklá. Stačí vzpomenout na **Srbsko** u Karlštejna. Ač tuto ves máme doloženou až v 15. století, její název souvisí taktéž se srbskými obyvateli z Lužice, kteří tam mohli přijít v raném středověku, možná k zajištění tetínské hradu kněžny Ludmily.²¹

Honice přinesly jistě překvapení, protože sousední **Stochov** máme zaznamenán až k roku 1316, tedy o třicet let později, než byla vydána uvedená tuchlovická listina. Před čtrnáctým stoletím tak o Stochovu nevíme, byť tehdy tam již stála tvrz nebo dvorec. Ten se v našem povědomí pojí se svatým Václavem, tedy s ranými českými dějinami. K tomu ovšem nemáme žádné doklady, jen pouhé pověsti, navíc poměrně mladé.²² Například Václav Hájek z Libočan spojil v 16. století první zmínku o stochovském hradě s knížetem Neklanem a zařadil ji do roku 870.²³ Ani Hájek však sv. Václava do souvislosti se Stochovem nedává.

Samotné **Smečno** vstupuje do pramenů 29. března 1252 v listině Bedřicha z Chomutova, který Chomutov s okolními

¹⁶ RBM I, č. 1302, s. 599; V. KOČKA, *Dějiny Rakovnícka*, Rakovník 1936, s. 326.

¹⁷ RBM I, č. 1288, s. 595; V. RAZÍM a kol., *Přemyslovské Křivoklátsko*, c. d., s. 33, pozn. č. 88.

¹⁸ *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae*, Praha 1976, s. 226, závěr kapitoly CVIII.

¹⁹ RBM I, č. 1298, s. 560.

²⁰ CBD II, č. 378, s. 422.

²¹ P. ČORNEJ, *Dějiny zemi Koruny české I.*, Praha 1992, s. 34.

²² V. BŘEZINA a kol., *Stochov, rodiště sv. Václava*, Stochov 2004, s. 11–24.

²³ V. HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 2014 (dotisk), s. 150.

vesnicemi daroval řádu německých rytířů. Dokument byl sepsán v Praze a mezi svědky se v něm objevuje Boleslav ze Smečna (*Boleslav de Zmecen*).²⁴

Na počátku 13. století již existovaly **Mšecké Žehrovice**. O nich máme zápis z 24. července 1224, když král Přemysl Otakar I. konfirmoval listinu klášteru v Břevnově.²⁵ Zmiňuje tu kromě jiného ves Žehrovice a nově vzniklou vesnici **Lodenice** (*Segrovich, Lodinnice*), založenou klášterními poddanými. Žehrovice máme poprvé uvedeny už k 18. říjnu 1045, když kníže Břetislav I. břevnovskému klášteru udělil jejich část.²⁶ Existují však pochybnosti, zda se nejedná o Žehrovice Kamené, ale je to méně pravděpodobné. Vydavatel listiny Gustav Friedrich navíc dokument z roku 1045 označil za falzum. Přesto můžeme Žehrovice považovat za nejstarší doloženou středověkou ves v bezprostřední blízkosti Nového Strašecí, a to nejpozději na počátku 13. století, zřejmě však už dříve.

Po roce 1200 tak roste v souvislosti s rozbíhající se kolonizační množstvím uvedených vsí v oblasti. Do konce 13. století můžeme doložit Mšecké Žehrovice, Lodenici, Tuchlovice, Honice, Srby, Srbeč, směrem k Rakovníku Lišany. Zajímavá je také držba těchto lokalit. Uvedené hrady vlastnil král, jemuž patřily vsi Lišany, Tuchlovice, Honice a Srby. Důležitá je také církevní držba, protože Mšecké Žehrovice a Lodenice náležely Břevnovskému klášteru. Srbeč máme zaznamenánu k roku 1227 jako majetek ženského kláštera sv. Jiří v Praze. Ani Honice, Tuchlovice, Stochov a Rynholec se v budoucnosti církevní držbě nevyhnou (viz níže).

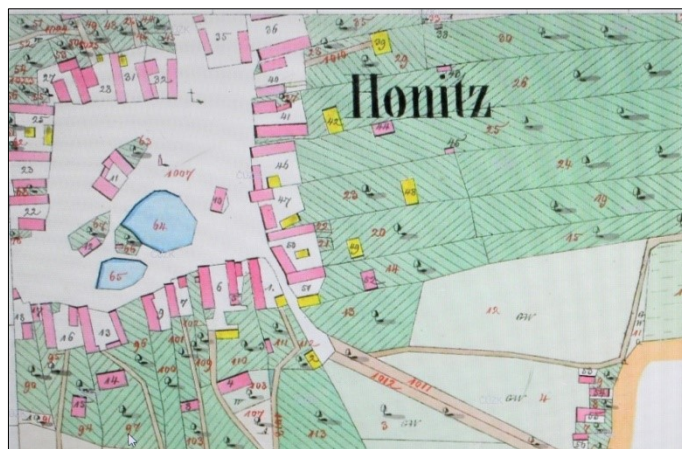
Zbytky Hlavačova na počátku 19. století

Středověké osídlení okolo Stochova

Bohužel žádnou oporu v pramenech pro existenci osídlení kolem **strašeckého** kostela již ve 13. století nemáme. Oprít se lze jen o jisté indicie: Poloha kostela svědčí o tom, že stál před založením velkého náměstí. Výše nad kostelem se jistě nacházel dvůr, který ještě v 17. století patřil obci a rozkládal se v místech hotelu Sport. Poloha tohoto dvora, fary i původní školy (dnes muzeum) tak může odrážet středověkou situaci. Jestli lze v této lokalitě uvažovat o tvrzi, neodvažují se tvrdit, ale nic tomu neodporuje. V okolí kostela, od dnešní Poděbradovy ulice přes Žižkovo náměstí až k terénnímu zlomu nad Fortnu, se mohla nacházet původní předlokační vesnice. Doklady o ní ale nejsou.

Tato situace se zčásti podobá rozložení zástavby na **Stochově**, včetně terénu. Jak jsme již uvedli, nejstarší písemná zpráva

o tamním osídlení je z roku 1283, ale týká se **Honic**, které se pravděpodobně nacházely již na svém dnešním místě. Jejich pravidelná čtvercová návés ukazuje na plánovitě vysazení a někteří historikové považují právě Honice a uvedený rok za doklad první lokace v našem okolí.²⁷ Stalo by se tak z iniciativy krále Václava II., jemuž Honice v roce 1283 připadly. Lokace tehdy mohla proběhnout i v Tuchlovicích, kde vznikla protažená návés, a snad i v Srbech.

Pravidelně rozměřená návés v Honicích (Stabilní katastr, 1841)

O samotném Stochově máme zprávu až z roku 1316, ke kterému jsou uvedeni hned dva držitelé, Dětrich ze Skuhrova neboli ze Stochova a Kříž ze Stochova.²⁸ U Dětricha se na chvíli zastavme, protože zpráv o něm máme více. I když se tvrz, po které nesl jméno, nachází jižně od Berouna, majetkově se angažoval v naší oblasti, v okruhu Stochova, Honic, Tuchlovic a Rynholce. Kolem roku 1316 vedl Dětrich kvůli škodám na jeho majetku ve Stochově (*in Stochowie, hereditate sua*) spory s Mikulášem ze Žlutic, s Braníkem ze Žlutic (a snad i s Janem ze Žlutic), s Bohuslavem z Vlčího a Středokluk a s Domaslavem z Řisut. Další spory vedl kvůli majetku v Makotřasech.²⁹

Dětrichovy majetky v **Tuchlovicích** dokládá listina z 12. listopadu 1328, v níž Dětrich ze Stochova společně s Remundem z Kostomlat potvrzují, že prodali pražské kapitule své statky a práva ve vsi Tuchlovice (*in villa Tuchowlicz*). Konkrétně šlo o 33 a čtvrt lánů pozemků, o dvůr, dva mlýny, chmelnici a dvě zelinářské zahrady. Zmíněna je i lokalita Mačov (*Maczow*), ke které se dostaneme níže.³⁰ Další Dětrichovy aktivity máme doloženy o dva roky později, z roku 1330. Dětrich se tehdy společně se svým bratrem Remundem (*frater suus*) v podstatě zbavili svých majetkových podílů, dědictví či dědin (*hereditatem suam*) ve **Stochově**, v **Holubíně**, v **Rynholci** a v **Honicích**, které z většiny získal klášter sv. Máří Magdaleny v Praze na Malé Straně. Ten se krátce předtím přemístil ze Starého Města a hledal majetkové zajištění. Jmenované Dětrichovy převody v roce 1330 zaznamenaly dva zápisy v zemských deskách, dochované samozřejmě v opisech, které by si zasloužily samostatnou podrobnou interpretaci.³¹

²⁷ Z. PEŠKOVÁ, *Velkorysá návsi na Rakovnicku*, Rakovnický historický sborník 8, 2011, s. 33.

²⁸ F. DVORSKÝ – J. EMLER (eds.), *Nejstarší zbytky desk zemských pňoných*, Praha 1868, č. 99, 100, 102, 108, 109, s. 21–22; J. EMLER (ed.), *Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořelých I*, Praha 1870, č. 72, 75, s. 22–23.

²⁹ Tamtéž.

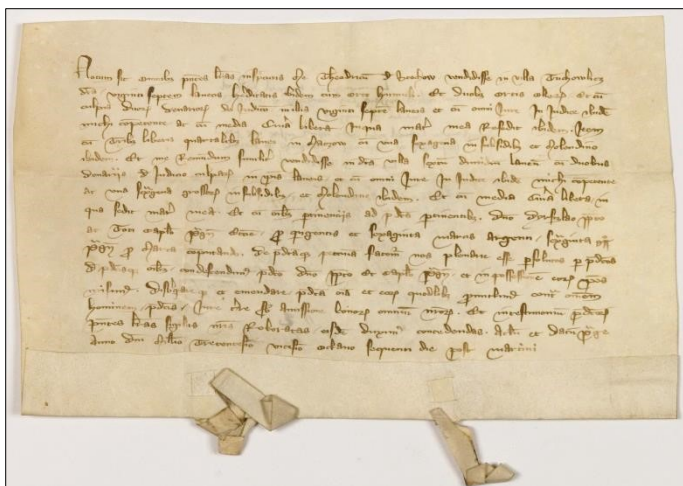
³⁰ RBM III, č. 1506, s. 588–589; online: <http://monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/115-V/22>.

³¹ J. EMLER (ed.), *Pozůstatky desk zemských Království českého I*, c. d., s. 405; *Archiv český 35*, Praha 1935, s. 148. K tomu již A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého VIII*, Praha 1891, s. 154; V. KRŮTA,

²⁴ RBM I, č. 1301, s. 599.

²⁵ RBM I, č. 685, s. 317; CBD II, č. 259, s. 250.

²⁶ RBM I, č. 108, s. 44; CBD I, č. 379, s. 353.

Dětrich ze Stochova s Remundem z Kostomlat prodávají pražské kapitule své statky v Tuchlovicích (12. 11. 1328, APH, AMK)

Všechny prameny svědčí o tom, že stochovské pozemky drželo více vlastníků a že majetková situace tam byla komplikovaná. Rozhodně ve 14. století se v majetkových věcech Stochova a jeho okolí angažovala drobná šlechta, a pokud tam někdy stál knížecí dvorec, tak jeho sláva už byla dávno pryč.

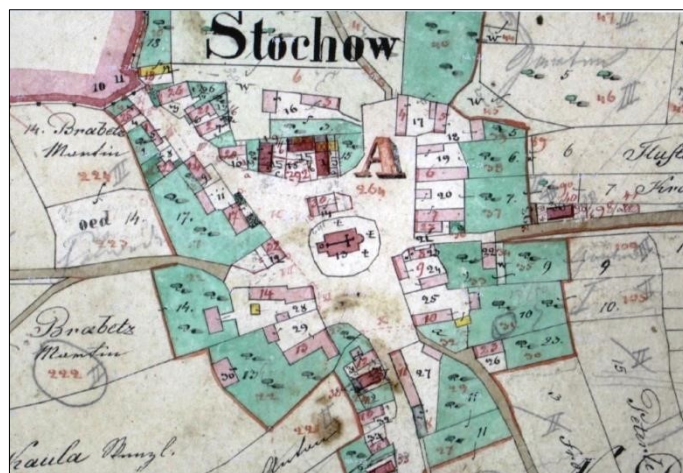
Položme si otázku: Co víme o vsi Stochov? K několikrát uvedenému roku 1283 jsou výslovně zmíněny Tuchlovice, Srby a Honice jakožto vsi (*villa*). O Stochově to hned od počátku říci nemůžeme. August Sedláček, který zpracovával hrady a tvrze Českého království, uvedl, že za Dětricha ze Skuhrova tam stála tvrz a že tento drobný šlechtic držel i část vsi. V roce 1330 pak prodal ves Stochov s tvrzí.³² Smlouva ovšem hovoří pouze o tom, že Dětrich má ve Stochově své dědictví neboli dědinu (*hereditas*) i s tvrzí (*cum municione*). Dědictví měl též v Rynholci, v Holubíně a v Honicích. Vsi tam předpokládat můžeme, výslovně však kromě Honic (a Tuchlovic) prozatím uvedeny nejsou, až na víceznačný pojem *hereditas*. Spíše předpokládáme poplužní dvory s přílehlými předlokačními osadami. Teprve v roce 1340 je zmíněn stochovský rychtář (*iudex de Stochow*). Ves musela krátce předtím projít lokací. Podobná situace mohla být v Rynholci, neboť ke stejnému roku (1340) máme též listině uvedenu rynholeckou ves a tamní svobodnou krčmu (*tabernam suam liberam in villa nostra dicta Rynolcei sitam*).³³

Zde je třeba přemýšlet nad interpretací uvedeného latinského slova *hereditas*. Původně znamenalo zděděný majetek nebo statek v širokém smyslu. Pak se význam zužoval různě na nemovitosti, hospodářství, dvůr, pole, zděděné pozemky i se staveními. Jsme tím u výrazu *dědina*, který tak znamená dědictví, popluží, háj anebo i vesnickou obec čili ves. Jistě se v původním Stochově, Rynholci či Holubíně nacházely pozemky, popluží, hospodářství a určitá stavení. Tedy spíše pole a nepravidelný, neuspořádaný shluk předlokačních usedlostí. Můžeme to však považovat za vesnici ve smyslu lokalizované a rozměřené vsi s centrální návsi? Ve smyslu ustáleného katastru usedlostí s pevně navázanými pozemky (polnostmi, lesy, porosty)? Proč se zpočátku nehovoří v uvedených případech o vsi (*villa*), když se tento termín již ve 13. století běžně užíval?³⁴

Honice a Tuchlovice jsou tedy prokazatelně vsi už v roce 1283. Stochov je nejprve uveden jen názvem, k roku 1330 je zmíněn jakožto *hereditas* s tvrzí a o deset let později je zmíněn rychtář, tedy představitel a snad i lokátor nově založené vsi. **Rynholec** je uveden nejprve jen jménem s odkazem, že jde o *hereditas*, avšak k roku 1340 je zapsán již jako ves s krčmou. A co **Holubín**? Co to bylo za lokalitu? František Vacek napsal, že šlo o háj, a to již v době Dětricha ze Skuhrova. To je odvážné tvrzení, i když k roku 1473, tedy asi o sto padesát let později, je Holubín skutečně označen jako les nebo háj (*silvam dictam Holubin*).³⁵ Je pravděpodobné, že vesnici Holubín nedoložíme, můžeme ji jen předpokládat. Dokumenty z roku 1330 hovoří ve vztahu k Dětrichovi jen o dědictví celého Holubína (*hereditatem suam in Holubin totum*). Označení *villa* jsme v obou dokumentech z roku 1330 u žádné lokality nenašli.

Z uvedeného vyplývá, že krátce před rokem 1340, patrně mezi roky 1330–1340, proběhla ve sledované oblasti lokace neboli vyměření nových vsí podle emfyteutického (zákupního) práva: **Stochova** (v blízkosti starší tvrze) a **Rynholec**. Obě lokality byly v té době osídlené, zřejmě již ve druhé polovině 13. století. Stochovská tvrz měla v bezprostřední blízkosti vsi dvě, starší Honice a mladší Stochov. Dětrich držel do roku 1330 i Rynholec a celou lokalitu Holubín, která se ve vesnici ve smyslu lokalizované a plánovitě založené purkrechtní vsi nerozvinula. Šlo o pozemek (pole a zřejmě i nepravidelně rozptýlené usedlosti) mezi Stochovem a Vašírovem – ten ostatně máme v pramenech poprvé uveden až v roce 1406.³⁶ Také ve Vašírově spíše očekáváme existenci popluží či dvora, podobně jako v Čelechovicích, poprvé uvedených k roku 1358.³⁷

Vysazení nové vsi zákupním právem vedle starší osady v první třetině 14. století se může týkat i Strašecí. Dokonce nic neodporuje závěru, že i v tomto případě proběhla jmenovaná aktivita mezi lety 1330–1340. Zcela lze závidět Řevničovu, prokazatelně vysazenému v roce 1325 lokátorem Přibyslavem ze Štědré.³⁸ Sít' vsí se tak v našem regionu zaplňuje a má jednoznačné fáze: Do roku 1300 Tuchlovice, Honice, Srby, krátce po roce 1300 Řevničov, Stochov, Rynholec a jistě i Strašecí. Pak se teprve rozvíjejí vsi další.

Původní stochovská návěs (Stabilní katastr, 1841)

Rynholec, Rynholec 1980, s. 5nn; M. DVOŘÁKOVÁ, *Rynholec, obec s hornickým srdcem*, Rynholec 2022, s. 10–11.

³² A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze VIII*, c. d., s. 154.

³³ RBM IV, č. 792, s. 311; *Archiv český* 35, s. 148. K počátkům Rynholce V. KRŮTA, *Rynholec*, c. d.; nejnoveji M. DVOŘÁKOVÁ, *Rynholec*, c. d. Nedoložíme souvislost mezi počátky Rynholce a blízkým hradištěm Sobín, které je patrně mladšího původu (V. KRŮTA, *Rynholec*, s. 8–9; dále viz níže).

³⁴ K tomu J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, c. d., s. 197–214.

³⁵ J. EMLER (ed.), *Pozůstatky desk zemských Království českého II*, s. 364; F. VACEK, *Dějiny města N. Strašecí*, s. 13.

³⁶ A. PODLAHA, *Liber ordinationum cleri 1395–1416*, Praha 1922, s. 127. V dokumentu je uveden *Johannes Simonis – Wassyerzow*.

³⁷ J. EMLER, *Diplomatár kláštera blahoslavené Panny Marie řeholních kanovníků řádu sv. Augustina v Roudnici*, *Věstník Královské české společnosti nauk*, č. 17, roč. 1893, vyd. 1894, s. 22–23. V publikovaném dokumentu je uveden *Jesko Koczowecz de Czelihowicz*, resp. *Jesko Coczowecz de Czelihowicz*.

³⁸ K založení Řevničova viz níže.

Zaniklá osada Mačov

Abychom si představili sledovaný region více v úplnosti, zmínit musíme lokality z vrcholného středověku, které později zanikly. Nejslavnější zaniklou vesnicí v našem okolí je **Svidna**, položená ovšem dále, mezi současným Drnkem a dvorem Martinice. Lokátor ji vysadil někdy na přelomu 13. a 14. století v hospodářsky méně příznivé oblasti, a proto také byla ves později opuštěna. Slavná je dnes hlavně kvůli preciznímu archeologickému výzkumu v 60. a 70. letech 20. století, který odhalil kamennou zástavbu.³⁹

K roku 1328 máme jmenovanou lokalitu **Mačov** poblíž Tuchlovic, avšak není specifikovaná (*in villa Tuchowlicz et in Maczow*).⁴⁰ František Vacek nepochybuje, že šlo o ves, jak ze zápisu může nepřímo a nejspíše vyplývat.⁴¹ Dnešní pomístní název *Na Mačovech*, který snad s původním označením souvisí, je situován spíše blíže k Honicím, v polích směrem k dálnici či ke Kačici. Mimochodem **Kačici** máme poprvé zmíněnu k roku 1318, kdy se v pramenech objevuje Zdeněk z Kačice.⁴² Jistě tam tehdy stávala tvrz a znovu předpokládáme přilehlé okolní usedlosti jakožto zázemí. Jako ves je Kačice výslovně zaznamenána až k roku 1385 (*in villa Kacziczy*).⁴³

Byla Mačov ves, která později zanikla? Proběhla v tomto případě plánovitá lokace nové vsi s předpokládaným rozvojem? Nebo můžeme Mačov považovat spíše za nepravidelný shluk usedlostí v širším smyslu? Rozhodnout to nelze, podobně jako v případě zaniklého Holubína. Celá oblast mezi Honicemi, Stochovem, Rynholcem, Tuchlovicemi, Srby a Kačici by se tak na počátku 14. století vyznačovala určitou hustotou osídlení s obdělávanými polnostmi. Přesně vymezené vsi byly zakládány jen na vytipovaných místech.

Nemalá frekvence osídlení v této oblasti nemusí překvapovat. Jedná se o území v okolí potoka Kačáku (Lodenického potoka), obývané již od pravěku a proslulé železářskou výrobou. Ve středověku tudy procházela zmíněná silnice z Prahy směrem na Rakovník, Cheb a dále. Intenzivní zemědělství a zakládání nových sídel lze tedy plně očekávat.

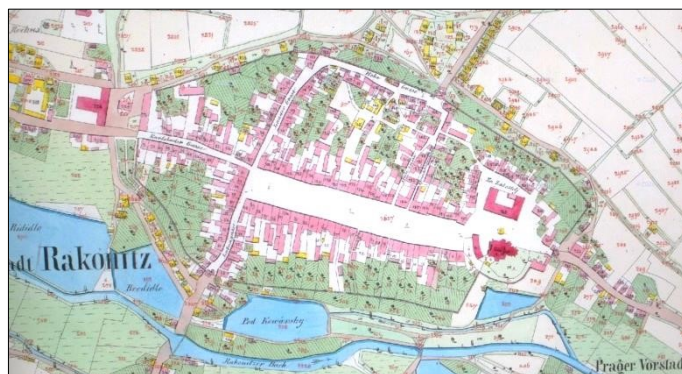
Vrchol kolonizace za Lucemburků

Z dosavadního výkladu již dostatečně vyplynulo, že počátek 14. století přinesl zásadní změny i do sledovaného regionu. Lucemburkové navázali na rozvinutý český stát budovaný posledními Přemyslovci. Úspěšný rod ze západní Evropy s úzkými vazbami na Francii seděl na německém trůně a byl to úspěch české diplomacie, že král Svaté říše římské Jindřich VII. Lucemburský oženil svého jediného syna Jana s královskou dcerou Eliškou Přemyslovnou a svolil k jeho nástupu na český trůn. Středověk se v našich zemích ocitl ve své vrcholné fázi.

Změny pocítilo i Křivoklátsko, přední královská doména, kde k vrcholu postoupila kolonizace a lokace nových vsí. Zrychlený hospodářský pohyb jistě s nástupem Lucemburků souvisel. Podle historika Marka Lašťovky teprve za krále Jana začal vznikat lenní systém hradu a svého vrcholu dosáhl před husitskými válkami za Václava IV.⁴⁴ Zakládala se nová hospodářská centra, která měla podpořit či rozpohybovat ekonomiku

v křivoklátském regionu. Tato vlna dotvořila sídlištní síť i v okolí Strašecí. Pohybujeme se v ní v podstatě dodnes.

Vsi vzniklé v této době na Rakovnicku mají charakteristické velké návsi, jejichž rozměry mohou svědčit o očekávané dynamice následného rozvoje. Ten se ale nemusel povést vždy. Někteří odborníci také zkoumali pravidelnost rozměření jednotlivých statků a hledali jistá schémata neboli tzv. půdorysné moduly.⁴⁵ Do tak složité problematiky se pouštět nebudeme. Dodnes ale zaujme velká rozloha původní návsi například v **Řevničově** nebo v **Kněževsi**, nadstandardně působí i rozměrné náměstí v **Rakovníku**. Zařadit sem můžeme také **Třtici**, **Hředle**, **Lužnou** nebo **Pavlíkov**. Tyto vsi, a mnohé další, byly založeny tzv. emfyteutickým právem za Jana Lucemburského.

Půdorys Rakovníka na Stablním katastru

Poslední kolonizační vlna

Zakládání nových vsí na Rakovnicku asi nejpečlivěji studovali Vladislav Razím a Zuzana Pešková. Nepochybují o snaze Jana Lucemburského získat finanční prostředky pro upevnění svého mocenského postavení, což bohužel vedlo také k zástavě hradů a naopak k omezení příjmů. O to více se však mohl král soustředit na produkci plynoucí z vesnického osídlení. Valnou část lokací sám inicioval.⁴⁶

Za ústřední bod lze považovat **Rakovník**. Ten v předlokační fázi ve třináctém století zaujímal svým osídlením oblast okolo kostela, především ve směru k pozdější Vysoké bráně, tedy východně či severovýchodně od dnešního náměstí, v tak zvaném Zákostelí. Založení nového velkého náměstí předpokládáme před rokem 1319, kdy král vydal městu známou listinu privilegii. Lokace mohla proběhnout už v závěru předchozího století.⁴⁷

Kolem roku 1319 se rozbíhá velká kolonizační vlna zakládání nových vsí i v okolí Rakovníka, s jistými urbanizačními podobnostmi. Už v roce 1313 vysadil nově Ota z Kožlan s povolením krále vzdálenější **Kožlany**, které měly svou předlokační fázi (první zmínka již 1238). Důležité pro nás jsou: **Hředle** (1315), **Lubná** (1315), **Kněževs** (1318), **Lišany** (asi 1318, první zmínka 1252), **Lužná** (1325), **Mutějovice** (1325), **Řevničov** (1325) a další vsi.

⁴⁵ Cit. viz níže.

⁴⁶ V. RAZÍM, *K počátkům města Rakovníka. K problematice středověkého urbanismu ve středních Čechách*, Památky středních Čech 7/3, 1993, s. 9–23; V. RAZÍM, *Středověk*, in *Kniha o Rakovníku*, Rakovník 2002, s. 21–29; Z. PEŠKOVÁ, *Velkorysé návsi na Rakovnicku (Identifikace vyměřovacích soustav)*, disertační práce obhájená na stavební fakultě ČVUT v Praze, Praha 2007; Z. PEŠKOVÁ, *Velkorysé návsi na Rakovnicku*, c. d., s. 29–75; M. DOHNAL, *Svědectví písemných pramenů k otázce vyměřování velkých návsi na Rakovnicku*, *Historická geografie* 39/2, 2013, s. 213–235.

⁴⁷ V. RAZÍM, *K počátkům města Rakovníka*, c. d.; M. JEŽEK, *K prvotní poloze Rakovníka*, *Archaeologia historica* 20, 1995, 1, s. 141–146.

³⁹ Především: Z. SMETÁNKA, *Život středověké vesnice. Zaniklá Svidna*, Praha 1988.

⁴⁰ RBM III, č. 1506, s. 588–589; online: <http://monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/115-V/22>.

⁴¹ F. VACEK, *Dějiny města N. Strašecí*, c. d., s. 13.

⁴² F. DVORSKÝ – J. EMLER (eds.), *Nejstarší zbytky desk zemských pňhoných*, c. d., č. 286, s. 57 (*Sdenconem de Kacziczie*).

⁴³ *Archiv český* 31, s. 376, č. 63.

⁴⁴ M. LAŠTOVKA, *Křivoklátská léna v době předhusitské*, c. d.

Poté zaznamenáváme jistou mezeru, časově shodnou s příchodem mladého krále Karla, bohatě finančně zajištěného nejspíše z lucemburské výbojné politiky v severní Itálii. V zastoupení svého otce se ujímá vlády, vykupuje ze zástav královský majetek, včetně Křivoklátu a Týřova, a začíná sanovat českou ekonomiku. V tomto kontextu se rozbíhá další kolonizační vlna na Rakovnicku: *Pavlíkov* (před 1341), *Chyňava* (1341), *Hudlice* (1341), *Bratronice* (před 1353, první zmínka 1140–1142), *Čistá* (1350–1360). V první polovině 14. století byly vysazeny již dříve osídlené *Mšecké Žehrovice* a také *Třtice* (před 1352). Přesnější data ale neznáme.⁴⁸

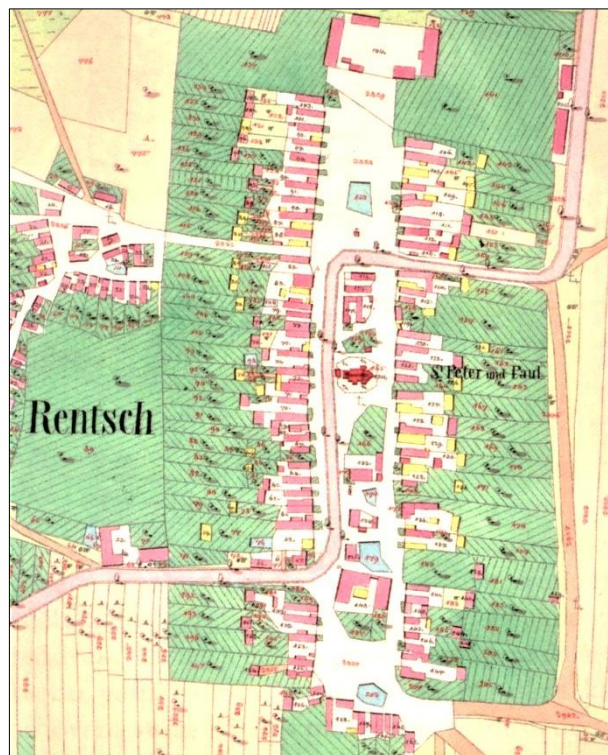
Jak jsme mnohokrát uvedli, v okolí Nového Strašecí máme již ze třináctého století lokalizované *Tuchlovice*, *Honice* a *Srby*. Krátce před rokem 1340 proběhla lokace vsí *Stochov* a *Rynholec*. Podle Zuzany Peškové připomíná Rynholec svou užší šířkou centrální části urbanismus Rakovníka, který mohl představovat jistý urbanizační vzor. Ještě nápadněji to vidíme v *Řevničově*. Na užší centrální prostor navazují delší strany, jež se příliš nerozvíjejí. Pešková předpokládá, že Rakovník se stal předobrazem vyměření zejména této vesnice.⁴⁹ Lokace Řevničova proběhla v roce 1325 za Přibyslava ze Štědré. Král Jan Lucemburský mu 4. listopadu toho roku vydal listinu na vysazení vsi (*villam Rzewniczow*) podle emfyteutického práva.⁵⁰

Král na dvanáct let osvobodil v Řevničově všechny osedlé od platů a úroků. Ves měla k dispozici 48 lánů pozemků, z nichž tři směla obec využívat na svobodné pastvy, tři náležely rychtáři a dva farářům. Ze zbylých čtyřiceti lánů se po dvanácti letech měly odvádět definované platy. Přibyslav ze Štědré se stal dědičným rychtářem a držel rychtu, v obci se měla nacházet svobodná krčma a po jednom pekař, řezník, kovář, švec, pastýř a lazebník. K vesnici náležel jeden mlýn. Všechna tato nadání jsou v listině podrobně rozepsána.

Pokud výslovně uvedeme komorní statky příslušné kolem poloviny 14. století k hradu Křivoklátu a nacházející se v blízkém okolí Nového Strašecí, tak podle Marka Lašťovky to jsou *Hředle*, *Krupá*, *Mutějovice*, *Kounov*, *Lišany*, *Řevničov*, *Třtice* a *Srbeč*, zapsaná k roku 1363 též pod Křivoklátem. Ze směru od Prahy uvedeme *Bratronice*, *Žilínu* a *Vašírov*.⁵¹ Z komorních statků tak musíme vyloučit existující *Stochov*, *Rynholec*, *Srby*, *Mšecké Žehrovice* nebo *Lodenici*. Byly součástí jiných panství.

Rozvoj dalších sídel

V okolí vznikajícího Strašecí se rozvíjela i další drobná šlechtická sídla v podobě tvrzí či hospodářských dvorců. Nejbližší byl *Sobín* u Rynholce (někdy též Starý zámek), dodnes dochovaný v podobě výrazných valů na půdorysu pravidelného obdélníku a se zbytky hranolové věže. Tomáš Durdík jej označil jako „opevněné sídlo s určitým hospodářským provozem“ a zařadil jej až do 15. století.⁵² Existenci tohoto objektu ve století čtrnáctém můžeme prozatím jen předpokládat a jeho vazbu na sousední ves pouze tušit. V písemných pramenech oporu nemáme a podrobný archeologický průzkum chybí. O tvrzích tak nejsou žádné zprávy, i když ta se může skrývat pod

Půdorys Řevničova na Stablním katastru

jiným jménem. Jsme tedy skeptičtí k názoru, že Sobín je starší než Rynholec a že hrál v regionu zásadní strážní funkci.⁵³

Za Sobínem se ve středověku začaly rozvíjet *Lány*, o nichž taktéž nevíme mnoho. Až roku 1392 se vedle svědka Pavla z Kladna objevuje Hašek z Lán (*Paulus de Cladna et Hassko de Lan, arbitri*), nic konkrétního se ale o sídle a jeho charakteru nedozvídáme.⁵⁴ Předpokládáme zemanský dvorec a jeho těsnou vazbu na sousední panství Kladenských z Kladna. A samozřejmě vyměření vsi a okolních pozemků podle emfyteutického práva. Až v 16. století doložíme kamennou tvrz.

Další významnější sídlo se začíná, jak jinak než na počátku 14. století, rozvíjet ve *Mšeci*. První doloženou zmínku lze s jistotou datovat do období 1316 až 1318. K těmto letům je v zemských deskách uveden Dcheř ze Mšece (*Dcherz de Mssez*) a jeho stížnost na dva okolní drobné šlechtice.⁵⁵ Ve Mšeci můžeme předpokládat hospodářský dvorec s vladyskou tvrzí, patrně v místech dnešního zámku, a samozřejmě osadu. August Sedláček je však k existenci vladyského sídla v této době skeptický.⁵⁶ Teprve později se dozvídáme o Albrechtovi z Kolovrat, který uvedené panství získal někdy před rokem 1361. Tehdy vlastnil vsi Mšec a (Mšecké) Žehrovice a patrně on postavil nový hrad Kornhauz. Albrecht patřil k osobnostem pohybujícím se v okolí Karla IV. a je možné, že Mšec získal právě od něj.

A co Strašecí?

Je podivné, že Strašecí z těchto zpráv a pramenů poněkud vypadává. Nicméně na scénu vstupuje na přelomu první a druhé třetiny 14. století, patrně někdy po roce 1334. Známé písemné prameny nám s nejstarší zmínkou o městě pomohou jen částečně. Theodor Jacobi vydal v roce 1841 korespondenci krále Jana Lucemburského, kde v jednom listu je zmíněna ves

⁴⁸ Odkazy na příslušné dokumenty: V. KOČKA, *Dějiny Rakovnicka*, c. d.; V. RAZÍM a kol., *Přemyslovské Křivoklátsko*, c. d.

⁴⁹ Z. PEŠKOVÁ, *Velkorysý návsi*, c. d., zvl. s. 39.

⁵⁰ RBM IV, č. 2026, s. 791.

⁵¹ M. LAŠŤOVKA, *Křivoklátská lěna*, c. d., s. 51–52.

⁵² T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2009, s. 509; T. DURDÍK, *Sobín*, *Věstník Muzejního spolku král. m. Rakovníka*, 42, 2004, s. 17–22.

⁵³ V. KRŮTA, *Rynholec*, c. d., s. 8–9.

⁵⁴ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze VIII*, c. d., s. 87; A. PROFOUS, *Místní jména v Čechách II*, Praha 1949, s. 483.

⁵⁵ J. EMLER (ed.), *Pozůstatky desk zemských I*, s. 18, č. 57–58.

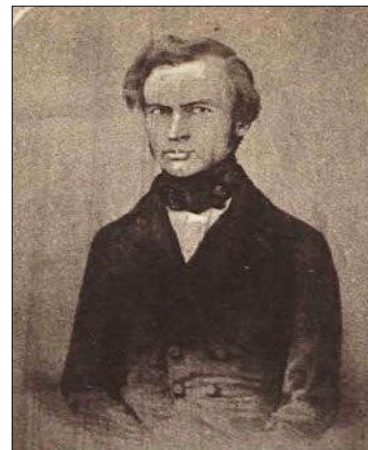
⁵⁶ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze VIII*, c. d., s. 157.

Strašecí (*villam strassitz [!]*).⁵⁷ Bohužel většina této korespondence nelze přesně datovat, zmíněný list zařadil editor do let 1334–1343. Texty přitom čerpal z formulářové sbírky ze 14. století, uložené tehdy v knihovně kláštera sv. Hedviky ve slezské Vratislavi. Po zrušení kláštera byl kodex převeden do státního archivu ve Vratislavi, avšak tam byl již v roce 1919 neznámý.⁵⁸

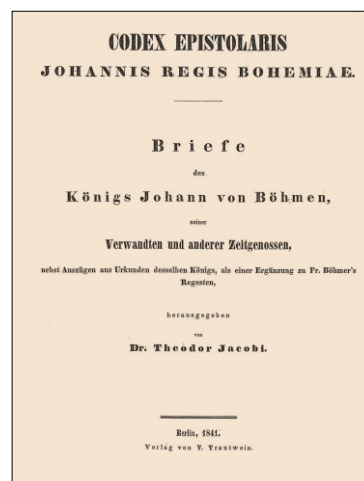
Tak i nejstarší zmínka o Strašecí se propadá do mlhy, ovšem uvedený přelom první a druhé třetiny 14. století je dostatečně výmluvný. Tehdy získává Strašecí nové náměstí, přesně vyměřené, i když odlišné od zmíněných tzv. velkorysých návší. Zařadit jej lze mezi náměstí široká a obdélná. Typově přirovnáme toto prostranství spíše ke Slanému (nově vysazeno před 1305), k Družci (první zmínka 1320) či k Jesenicí (u Rakovníka, první zmínka 1321). Jak jsme též uvedli, před vysazením náměstí v první polovině 14. století bylo Strašecí patrně osídlené, a to kolem kostela Narození P. Marie. Přímé doklady však nejsou.

Nevíme, zda můžeme lokaci Strašecí odkázat do první zakladatelské vlny, tedy ještě před příchod královny Karla do Čech (1333). Je to pravděpodobné a souvislost se zdokumentovaným Řevničovem je lákavá. Ten ale typově tíhnul k Rakovníku. Sestavíme-li si postup lokací nových vsí, lze založení strašeckého náměstí klást mezi Řevničov, Rynholec a Stochov, a to jak prostorově, tak časově, tedy někde do období 1330 až 1340.

Vyslovit tak můžeme následující závěr: I když jsme se pokusili o drobné úvahy nad souvisejícími prameny, v interpretaci vzniku sledovaného města jsme se o mnoho neposunuli. Je alespoň zřejmé, že odhadovaný proces jeho založení a počátečního vývoje kopíruje pohyb v blízkém okolí a že vznik Strašecí během první třetiny 14. století dobře zapadá do širšího kontextu. První písemná zmínka, poloha a nejstarší dochované zdivo kostela s navazujícími objekty (fara, škola, dvůr), předpokládané předlokační osídlení a další, to vše se stává součástí dynamiky celého regionu.

Theodor Jacobi (1816–1848), německý germanista a vydavatel korespondence Jana Lucemburského

⁵⁷ T. JACOBI (ed.), *Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae*, Berlín 1841, č. 78, s. 35–36.

⁵⁸ A. HAAS, *Codex epistolaris Johannis, regis Bohemiae (Kritika středověkého formuláře)*, Časopis archivní školy 13–14, 1935–1936, s. 121–142.